

ולבני מערבא דבתר דמסלקי תפילייהו מברכי.

ורכתיב א) האי ברכתא דמברכו בני מערבא בתר דמסלקי להו תפילייהו
נהיגי רבנן במתיבתא אי לא. בשיבות אין אנו נוהגין לברך אחר תפילין.

רפד רב האי ב) הא דאמרינן ולבני מערבא ואמר ר) רב האי זיל אין
דמברכין בתר דמסלקי תפיליהו אשר קב"ו לשמור הלכה כבני מערבא ולא מברכין
חוקיו. לא נהיגי רבנן כבבל ג) למעכד הכי ואי כדמסלקי תפילין וכן בפסקא
ניחא ליה לאינש למעכד הרשות בידו. ואי ניחא לאינש למעכד הכי
רשות בידו.

א"ר יצחק בסעודה ראשונה של אחר הקזה.

רסח ושש' ה) [מאי טע' אמור לאכול] ירק בסעודה ראשונה של הן קזה
וכאיזה ירק] אמרו.

כך פרשו רבות' בשום ו[כרישין כי הא דאמימר] וטר זוטרא ורב אשי
הוו יתבי [בסעודתא אייתו קמיהו] ירק ו) קודם ארבע שעות וכו' ו[טר זוטרא
לא אכל אמ' ליה מאי] דעתיד משום ריחא הא קא [משתעית בהן ואין] לך
ירק שיש לו ריח אלא שום וכ[רישין וסתם ירק בלשון התלמוד אינו] אלא
שום וכרישין דתניא ו) שום ירק כרישין [חצי ירק] וחו קאמרינן ח) עיר שאין
בה ירק אין תלמידו חכ' רשיין לדור בתוכה ומקשינן לסימרא דירקא מעלי והא
תניא שלשה דברים מרבין את הזרע ט) וכו' ומפרקין ל"א קשיא הא בתומי
וכרתי והא בשאר ירקי שמע מינה ירק דקא אמרינן הכא נמי שום וכרישין.
תניא ששה דברים מרפאין את החולה מחליו ורפואתן רפואה.

רעו ששה י) דברים מרפאין את החולה. כיצד מרפאין, ופירוש כל חדא וחדא.
תחלה דע כי לא כענין רפואות שהיו הראשונים עושין רפואות שלעכשיו. ויש
כמה דברים שהיו הראשונים יודעים שיש במאכל זה שאין יודעין אותו עכשיו
ואין לסמוך עכשו על אותן רפואות יא) לפי שאין אנו יודעין היאך רפואה בהן,
ועוד אין לך דבר מיוחד מרפא לכל חלי אלא כל אחד יש בו רפואה לדבר אחד.
וזה שהוצרכנו להזכיר ששה דברים אילו לומר כי יש בהן מזון ואף יש בהן רפואה.
כרוב בלשון' ישמעאלי כרוב יב). יש בו הועל מן השכרות וגם משלשל
הוא ומימיו מתירין את הבטן, חרדן בלשון' ישמעאלי סלק יג), אף הן מימיהן

א) ח"ג סי' ק"ה, בין תשובות רב פלסיו גאון. ב) תשרי ח"א צד 47; ה"פ סי' ו';
סי' חמש שיטות להרמב"ן, חרושי גדה לרף נ"א ע"כ ע"ש; חרושי גדה להרמב"א שם.
ג) בבבל (אין בה"פ). ד) האשכול ח"א צד 68. ה) כ"י הגניזה אסיפת אנטונין סי'
922. בין תשובות רב עמרם גאון. וצלום ממנו מסר לי בטובו ידידי הרב אסף. ו) לפנינו:
ירק חי. ז) עירובין ג"ו ע"א. ח) שם ג"ה ע"ב. ט) לפנינו: הובל. ובע"ל. י) חגיה
סי' שצ"ד. יא) ע"י תשובת רש"י תחכמוני א' צד 41. יב) נראה דצ"ל: כרוב, ראה בס'
הר' לאו על שמות הצמחים הארמיים עמ' 213 (הרכבי). יג) בערבית, גם בארמית ובתלמוד
סילקא (מאנגלד); ראה לאו שם 273 (הג"ל).

מתירין את הבטן ויש בהן מירוק ומועילין לפתח סיכור שבכבד ומועילין בכאב חמחול.
 מי סיסין יבשה א) מפרשין אותו מיא דקובלי ב) מי סיסין ג) עשב הוא וסוב
 וזן עשבים שנקראין כלשון ערבי באבונג, שורין סאר שילקו במים ורוחץ בהם.
 אותן במים ורוחצין במימיהן ושותין נמי טהן והן סגלגלין ודוטיין לסיסין. מפרש במי
 שאחזו קורדיקוס ד) למישרא סיסין יכישתא במיא למים ה) דסיסין רמיכתא במיא.
 קבה לא תקבה שכבהטה גדולה היא אלא שכבהטה קטנה והיא הנקראת אנפחה ו),
 שמעמירין בה את הגבינה יש בה כמה מיני הועיל להברות ולהעלות בשר.
 רית ו) אמרו חתיכה קטנה יתרה שנמצאת על לב וחרת ט) קורין אותה ראתה
 שלכבשים קטנים שיונקין חלב ונקרא אללכלאב וישנה בבשר בהמה שהיא
 ונקראת אלחלוה ח) ויש בה כמה מיני הועיל. יונקת חלב.
 ותרת הכבד כמשמעה מרפאין בהן את בעלי שברירין שבקין שנקראין כלשון
 ישמעאלי אלעשא ואלשכרה.

אמר ליה רבא לרב פפא סודני וכו'.

סודני י) בכמה דוכתא אשכחן דרבא קא קארי ליה לרב פפא סודני. הכא
 בסוף כאי זה צד מכרכין משום לפתא אמ' ליה רבא לרב פפא אתו יא) דלא נפיש
 לכו חסרא במאי חבריהו ליה, ובסוף ר' ישמע' דמנחות יב) אמרינן אמ' ליה רב פפא
 לרבא או הכי אעיג דלא אשריש נמי אמ' ליה סודני בשדה כתי'. ובסוף שמאי יג)
 אומ' אמרינן אמ' ליה רב פפא לרבא מהו למעכד כי הא מתניתא אמ' ליה סודאני
 לא מגניא באפך. וכך שמענו בן הראשונים סודני תקלאה כלומר שאתה
 מכני השדה יד) ולא מכני מדינה. וסודני לשון שדה. והכי הוה רב פפא מכני
 נרש שהיא כפרים ושדות ורבא מן סחוזא שהיא רסן והיא היתה מדינת המלכות.
 דביתהו דרב פפא בתר דמכשלא לה תברא לה בתמנן אופי.
 שיתין טו) אופי. קליפין שלדקל שנקראין כלשון ישמעאלי אלכרב
 וקוראין כלשון ארמי אופי, האחת אופתא.

תר דג קטן מליח פעמים שהוא טבית בשבעה וכו'.

ודג טז) קטן מליח פעמים שמסית וכו' לא שיש בו איסור והיתיר. כך
 גמירין רבנן מרנ' אתא יז) שבימים גאילו למליחתו אין לאכלו שטויק וכשם
 א) לפנינו: רבש, אולם כבר העיר הר"ב כי צ"ל יבש (ובשין) כדלקמן נ"ז ע"ב (הנ"ל).
 ב) ראה לאו שם 326, וגם במתכרתו מעלעאגראס בגאדארא 15 (הנ"ל). ג) תגיק מ"ב
 ע"א. ועי' ספר השנה פסד"כ ח"ט צד 242. ד) גסין ס"ט ע"ב. ה) צ"ל: למיסר סיסין.
 ו) בערבית קבת כהמה רקח בעורה יונקת (הנ"ל). ז) עי' אוצר הפירושים לרף נ"ז:
 ח) בערבית סתוק וגעים לחיך. ט) תגיק מ"ב ע"א. י) תגיה ס' ת"ד. ועי' לעיל ס'י
 רל"ז. יא) = אתון. יב) ע"א ע"א א'. יג) נדה י"ב ע"א. יד) = איש יודע ציד וגוי
 רבי אכתו אמר צידני סודני צד בבית צד בשדה" (כ"ר פס"ג, הוצ' תיאודור 693 ועי' במנחת
 יהודה). טו) תגיה ס' תי"א. וכן הגירסא בכ"ז ובכ"ח ובכ"ט: "ועי' שגריא שיתין אפי'
 (ע' תגהות ד"ס וערה"ש). והשוה קהלת שלמה ס' ליה. טז) גאונקא צד 263. יז) צ"ל:
 מרבואתא. וגינצברג: מרפואתא.

ששטען סכנתו שטען רפואתו ולא אמר[ו] לאסור]. ודגין קטנים מלוחין בדאי אין בהם משום בשולי גוים ומותרין משני טעמי אחד שנאכלין כמות שהן בחי ואחד דאין עולין על שלחן מלכים לוכל בהן פת אבל גדולים יש בהן משום בשולי גוים ואסורין ואם יש אדם שאוכל בטלה דעתו אצל כל אדם.

לאפוקי מאי אמ' רב אידי בר אבין לאפוקי למאן דחנקתיה אוסצא.

ו(ש' א) שהוקשה לכם היכא דליכא צמאה ושתה מים אמאי לא מברך וזא אמור רבנן כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה מעל כול.

אין בה קושיא. להנאה ודאי אסור לתנות מן הע' הזה בלא ברכה וזה הוא לצמאו אבל לרפואה ומפני הסכנה ולא להנייה אין צריך לברך וחינו דקא אמר' למעוטי ב) מאי אמ' רב אידי בר אבין למעוטי מאן דחנקתיה אוסצא דכיון דמפני סכנה הוא שותה ולא לצמאו [פטור] מן הברכה מידי דהוה אסם שכל השותה סם [אינו צריך] לברך ומציאנו כיצא בה הא דאמור רבנן ש[תה כל] משתאות ולא ש[תה מים ביום ידאג מן [ריח הפה] ובלילה מריח הפה ג) ומן האסכרה א[ינו מברך] אחריהן כיון שטפני הסכנה הוא ש[ותה אינו מברך] לא לפניהן ולא לאחריהן.

והיכא ד) דחנקתיה אוסצא דקא אמרינן ולא צריך לברוכי דכזי שדר רב פל' טוי בר אביי ריש מתיבתא מקמי דלשתי לא צריך לברוכי משום דאנים הוא, לבתר דלשתי מברך כורא נפשות רבות ודקא אמרינן ולא צריך לברוכי ברכתא קמייתא ה) לית בה משום אסור לאדם שיהנה מן העוה"ז בלא ברכה (ל"ה). מידי דהוה אסם שכל השותה סם או אוכל דבר לרפואה ולא קא מכוין לאכילה אינו צריך ברכה לא לפניו ולא לאחריו וכן אחר כל אכילתך אכול מלח ואחר כל שתיתך שתה מים ואי אתה ניזוק לעולם (ט'). אין צריך לברך לא לפניו ולא לאחריו דכיון דאמור רבנן אכל כל מאכל ולא אכל מלח שתה כל משקה ולא שתה מים ביום ידאג מפני ריח הפה וטפני אסכרה (שם) דאי לא אכיל ולא שתי הוה סכנה הוה ליה משום לרפואה ואין צריך ברכה לא לפניו ולא לאחריו.

א) כ"י הגניזה אסיפת אנשנין בפטרסבורג סימן 922. בין תשובות רב עמרם גאון. וצ"ל ממנו מסר לי בטובו ידידי הרב אסף. ב) בגמרא: לאפוקי. ג) וכ"ה בהוספות ותקונים לסדר' ע"י 7, ובסדר' השלם ח"ב צד 345, ובבית נתן. ד) הוספות ותקונים לסדר' ע"י מרכס צד 7. ובסדר' השלם ח"א צד 5-344, והובא בסדור רש"י סי' ע"ז ממקור זה. ה) מסוף הפסקא ומלשון המנהיג שהצגנו כנגד נראה שיש כאן חסרון, וצריך להשלים כך: [לית הלכתא הכי ולא צריך ברכה לא לפניו ולא לאחריו, ו]לית. וכן העיר במגן האלף לסדר' השלם. וכך פסק הרמב"ם תלכות ברכות ח' א'. ו) המנהיג ברלין ל"ז: ז) והיא התשובה שבס' ר"צ.

רצב והשותה א) מים בתוך סעודתו צריך לברך על כל פעם ופעם ואעפ"י שהוא לפניו שכך שנינו ב) השותה מים לצמאו אומר שהכל ואמרין למעושי מאי אמר רב אידי בר אבין למעושי היכא דחנקתיה אומצא דלא מברך, הא לאו הכי מברך ותוה ליה כנמלך. ואית מרבנן דאמרין ג) כיון דאיכא מים קביה בסעודתא וברוך זימנא קמא לא צריך לברוכי על כל זימנא, מידי דהוי אחסרא דכר מברך זימנא קמא לא צריך תו לברך.

רצג שאלה. השותה ד) מים בתוך סעודתו אם חייב לברך בכל פעם שישתה. תשובה. בכל פעם ופעם מברך שהכל ובורא נפשות לפי שאין קבע במים לפסור כל שתיות המים לפי שנמלך עליהם בכל פעם ולא ישתה מים ראשונה אלא בהכרח גדול ודעתו שלא לשתות עוד מהם אם יכור לעמוד על עצמו ולכן צריך לברך בכל פעם ופעם.

ומה: תני חדא העונה אמן אחר ברכותיו הרי זה משובב ותניא אידך הרי זה מגונה לא קשיא הא בבונה ירושלים הא בשאר ברכות.

רצד ועונה אמן ה) דאמר רב נטרונאי גאון זצ"ל אין מנהג בישיבה ולא בבבל כלה לומר בברכת המזון בברכה רביעית אמן במהרה בימינו...

רצה לרבינו נחשון גאון זצ"ל ו). אמר ט) רב נחשון ריש

כך מנהג בשתי ישיבות כיון ששליח צבור מסיים הכוחר בעמו ישראל באהבה אן אוהב עמו ישראל עונין צבור אמן י) ולאחר שעונין אמן אומ' שמע בלכר ואמרין שמע ישראל וכן יהא שמי' רבא מברך שליח צבור אוטר יהא שמי' רבא בלבד ופותחין ח) ואמרין אמן יהא שמי' רבא מברך. מתיבתא [דסורא] בג' מקומות יחיד עונה אמן לעצמו בבונה ירושלים ובכוחר בעמו ישראל באהבה ובאוהב עמו ישראל י) (באהבה) שכן מנהג גאונים קדמונים וחסידים הראשונים וכן הלכה, ע"כ.

רצו וסקצת יא) רבותא אמרי דשרי אחר גמר כל ברכותיו כיון שהוא בסוף כגון ישתבח שמסים כל פסוקי דזמרא וגומין בברכה.

א) סדרע צ"ו ע"א וע"ב. והשלם ח"א קע"ב ע"א. ועיין האשכול. אלבק סוף צד 68. ב) מ"ד: ג) ח"ג אשכנזי צד 61, שורה 5-7. ד) תשה"ג הקצרות ד' פראג ס' ש"ל. ובר' קושטא ומנסובה משובש. ומכאן בפרס (ליח ריש ע"א; ד' ווארשא ס' ע"ד. והוצ' עהרנריון צד קפ"ה); סדור רש"י צד 53 ס' ק"ז. וגם במתיו סוף צד 39 ס' ע"ג. והוא שלא כדעת רש"י ע"י תוס' מ"א סע"ב. וע"י טווארס ס' קע"ד. ה) סדרע השלם ח"א, צד 366 ע"ש בהערות. והוספות לסדרע (מרכס) צד 9. ו) ח"ג ס' מ"ה. והובאה בכרי יוסף להחידא על אורח ס' ס"א סע"ף ב' בשם: תשובת הגאונים כ"י ס' רס"ח. וכן הוא הסימן בכ"י ר"ד סימון. ובאר"ז ח"א ס' ק"צ: "כתבתי בליקוטי ס"פ אין עומדין: בירוש' אמר רב כגון אל"ן תלתא אדם עונח אמן אחר עצמו כהכוחר בעמו ישראל באהבה ובאוהב עמו ישראל ובכונה ירושלים (בין בתפלה בין בבית המדרש) ולא מצאתי אותו בירוש' שלפני" (וע"י ר"א אפסוביצר ראבי"ה ח"א צד 109 הערת 6. וצריך למחוק שם מלת: וא"ת). וברוקת ס' ש"ל: "ירוש' וכו' בונה ירושלים אחר ברכת המזון. יש ירוש' שאין שם כי אם בונה ירושלים שהיא בסוף". ובהמנהיג י"ב ע"א ס' ל"ד: "שנמצא בסקצת סידורין כך: המברך אינו רשאי לענות אמן אחר ברכותיו זולת בה' מקומות בשחר בהכוחר, בערב באוהב, גאל ישראל בשחרית והמולך בערב ובונה ירושלים דמזון" ... וע"י עוד מגן אבות להמאיר ענין א'. ז) ע"כ בכרי יוסף שם. ח) כ"ה בכ"י קמברידג 474 דף 199 סוף ע"ב. ט) אור"ח ח"א י"א ע"ב ד' והאשכול ח"א 9: אמרו משמיה דרב נחשון ... י) ע"כ בהאשכול. וע"י הגהות מימוניות ה' ברכות א', פ"ז. יא) האשכול שם. והשוה אוצ'ה"פ 70 ס' ר"ד. ופיר"ה. וע"י שו"ת הרשב"א ח"ז ס' ת"ז. וכן פסק הרמב"ם ה' ברכות א' פ"ז.

[טו.] כל הברכות כולן פותח בהן בברוך וחותם בהן בברוך חוץ מברכת הפירות וברכת המצות וברכת הסמוכה לחברתה וברכה אחרונה שבקריאת שמע יש מהן שפותח בברוך ואין חותם בברוך.

ובהא"א) איתשל לרבינו האי ואמר ברכה הסמוכה לחבירתה שאין פותחת בברוך הני מילי שחבירתה יש בה פתיחה וחתימה אבל יש בה פתיחה ולא חתימה וחתימה ולא פתיחה פותח בברוך.

וששאלת ב) הא דתנו רבנן כל הברכות כולן פותח בהן ברוך וחותם בהן בברוך חוץ מברכת הפירות וברכת המצות וברכה הסמוכה לחברתה וברכה אחרונה שבק"ש, הני ברכות דקמי תפלה לאו רובן פותח בהן בברוך ואין חותם בהן בברוך וכלהי ברכות דהרואה ג) לאו הכי ננהי ר). מאי טעמא לא אפיקינהי בהדי דחוץ. בהא מי"תא וכיוצא בה אמור רבנן ה) אמר ר' יורזנן אין למדין מן הכללות אפלו י) במקום שנאמר חוץ ואמר אביי ואנן ז) תימה ר' ירמיה אף אנן תנינא עוד כלל אחד אמר ח) כל הנישא על גבי הזב טמא וכל שהזב נישא עליו וטהור חוץ מן הראוי למשכב ומושב, ואיכא נמי גברא [דאכפא ט) דבהדי דרכיב מחית ידיה עליה] דתנן האכיף י) טמא מיושב יא) והתפיש שלו טמא [מרכב אמר רבינא ואיתימא רב נחמן] בר יצחק יב) אף אנן תנינא בכל מערבין ומשתתפים חוץ מן המים והמלח ותו ליכא והאיכא כמהין פטריות ולפיכך כל כלל שנראה לנו בדברים ברורים כי..... או חוץ שנחבר דבר אחר סומכין על מה שנחבר. ולא קשי [מברכות דקמי תפלה וכן] נמי הני דהרואה דסינין ג) לברכות מצות או לברכות פרות את יד) ולברכה סמוכה לחברתה.

ויש מהן שחותם בהן בברוך ואין פותח בברוך.

ואמר טו) מר רב צמח... ושהקשיתם וכו' יש טעון ברכה לאחריו ואין טעון לפניו. יש כיוצא בה ברכה אחרונה שבק"ש וראמ[ו]ר רבנן כל הטעון ברכה לאחריו טעון לפניו וכו'. הא אמר ר' יוחנן אין למדין מן הכללות ואפילו במקום שנאמר בהם חוץ.

א) העטור ח"ב ד' לבוב כ"ח ע"ג ג' וד' ווילנא ס"ד ע"ג ד'. ב) מתשובות הגאונים שהדפוס הרכבי בחקדם (פטרסבורג תרס"ט) שנה ב' 86, ס"י ה'. ג) פ"ט מברכות. ד) = נינהו. ה) ערובין כ"ז ע"א. ו) אשלו בלא יורד הוא הכתיב המצוי בתשובות רב האי גאון, ע"י גנזי קדם א' צד 3 הערה 2. ז) = ואי. ח) זבין פ"ה משנה ב'. ט) כך צריך להגיה במקום דאתא שהדפוס הרכבי. וכ"ה בערוך ע' אכף, וכ"ה ברי"ח והגיהו שם. י) בכ"י: האסיף. יא) צ"ל: מושב. יב) כ"ה גם בדיס. יג) = דמינן: השוה אותן. יד) אחרי את מחק בכ"י (הרכבי). טו) רוצ"ג ח"ב ה' פסחים צד ק' ושע"ת ס"י ק"ב כשנוי מועט. והובא בחרושי הרשב"א לברכות דף י"א סוף ד"ה אחת ארוכה. וגם בפירוש הרי"ש סיריליאן לברכות ירושלמי ו' עמוד ב'. טז) שבה"ל השלם צ"ט ע"א; תניא רבתי ס"י מ"ח; פרדס כ"ג ע"ב; ד' ווארשא ג"ח עמוד ד' והוצאת עהירנייך צד צ"ה.

רצו

רצח

רצט

ואמר מר רב האי דמלתא [כ]ראמר מר רב צמח אב [זיל] א... ויפה
אמר שטעון ברכה כזה לאחריו ואין טעון לפניו ק"ש שאין מברכין אשר קדשנו
במצותיו וצונו לקרוא ב' ק"ש ואעפ"כ הרי מברכין לאחריה אמת ויציב וזו וודאי
ברכה של ק"ש היא ג' שהרי על כל פרק ופרק אומר אמת ועל חותמה שהוא סוף
פרשת ציצית אומר אמת מסצרים. ויפה אמר נמי שאין לסדין מן הכללות...
מר זוטרא איקלע לבי רב אשי איתרע ביה מלתא פתח וברך
הטוב והמטיב אל אמת דיין אמת שופט בצדק.

ולוקח במשפט ד' לא נימא ה' דאיתותב רבי אמי דאמר ו' אין מיתה בלא חטא.
[דאמר ז'] רב סעדיה שבעת ימי האכל מברך לעצמו במקום הטוב ח'
והמטיב אל אמת דיין אמת ואם ברכו לפניו [אנשים] אחרים כך הם מברכין פ'.
ועוד י' אמר יש מי שאומר בכית האכל [כ]בונר ירושלים נתם ה'
אלהינו את אבילי עמך ישראל ואין בכך הפסד. ובשבת אין אומר יא' דיין אמת
אבל מוסיפין דבור המלך התי יב' הטוב והמטיב וכו' יג'.

ואמר יד' רב עמרם ברכות אכלים מברך מנחם לב אכלים שאכלנו
משלו וכו' ולבחר הטוב והמטיב אל אמת דיין אמת שופט בצדק ושליט במעשיו
שאנחנו עמו ועבדיו וחייבין אנו בכל להודות לו ולברכו גודר פרצות בישראל הוא
יגדור את הפרצה הזאת מן הכית הזה ומעלינו ומעל כל עמו ישראל לחיים והוא

א' ע"י אוצר הפירושים צד 5, סוף הערה ב'. ב' וצונו על [שעית]. ג' והוא שכתב
בחידושי הרשב"א שם: וכן נראה מדברי הגאונים כמר רב יוסף ורב צמח ורב
הא"י שאמרו שהברכות הראשונות של שמע אינן ברכות שמע וברכ' שלאחריה היא ברכ' שמע.
ד' היג פיו דיו ח' ע"י ג'; ד' ווארשא צד 17 ריש ע"א. ה' ואף לא: "שופט בצדק".
אבל בסדר"ע נ"ה ע"א יש: שופט בצדק. ובה"ג אספמ"א ריש צד 217 גס: "ולוקח נפשות במשפט".
ובסדור רס"ג (הובא בשנוי נוסחאות בסדר"ע השלם צד 414): שופט בצדק לוקח נפשות במשפט.
ו' שבת נ"ה ע"ב. ז' רייץ גיאת ח"ב צד ס"ו; תורת האדם להרמב"ן ד"ו ס"ו ע"א
וד' ווארשא מ"ב ע"ב ע"ש. ח' בהפסד (רמב"ן). ט' ושם עוד: "במקום דיל' (כ"ה בכ"י
= די לימא) הטוב והמטיב אל אמת וכו' דהא אמר אימא הטוב והמטיב וכו'". יתינו פירוש
הרייץ בדברי רס"ג שזהו שאמר רס"ג "במקום" אין כוונתו להחליף ולעקור טוב ומטיב ולומר
תחתיו אל אמת אלא הכונה שכאחותו מקום מכהמ"ז שאומר טוב ומטיב שם מוסיף: אל אמת,
וכן אמר בגמרא: אלא אימא אף הטוב והמטיב (הערת ר' יואל מילר, ספרי רס"ג ח"ש צד 154
ס"י ג"ד, הערה 2). י' פסקא זו הובאה גם באבודרהם ה' ברכות ד"ו קמ"ה ע"א-ב'; ד' פראג
קמ"ז ע"ב. יא' [ברמב"ן חסר כאן: אל אמת דיין אמת. וכתב רב עמרם ברכת חמזון בבית
האבל נכרך מנחם אכלים שאכלנו משלו ולבחר הטוב והמטיב שבכל יום ייטיב לנו אל אמת
וכו', וכן בשור סי' שע"ט. וע"י ברבינו ירוחם נתיב כ"ה ח"ב. והרמב"ן עצמו מסיים: "ומסתברא
כרב עמרם]. יב' "ומצא במדרש: אין אומרים החי אלא בבית האבל" (מח"ו 248 ע"ש). ור"ת
"לא היה נסנע מלאומרו ככל עת תמיד" (שם), "אעפ"י דלא שייך לומר החי כי אם באבלים
אנו אבלי ירושלים, וכן פסקו הגאונים" (ס' עץ חיים הגדפס כס' היובל לרמ"ש, צד 190). אבל
בשו"ת מהר"ם ב"ב ד' פס"ט סי' תק"ז כתב: "ובשבת אומר נחמינו ואין אומר תתברך חי לעד
אלא מתחיל האל אבינו ואומר המלך הטוב ולא החי". יג' "משום שאין לומר צרוק הדין
על מת בשבת. וכן כתב רבינו סעדיה" (אבודרהם שם). יד' רייץ גיאת שם. וחשון סדר"ע
נ"ה ע"א והשלם שם.

יגמלנו לעד חן וחסד ורחמים וכל טוב הרחמן וכו'. ועוד אמר דמדכר מילתא דאכלים בכונה ירושלים ומסיים בה מנחם אכלים וכונה ירושלים וכן עמא דבר. שד
 ואמר א' גאון בבית האכלים בברכת המזון בין ביחוד בין בשלשה ובין בעשרה ואכל מן המנין. אם יש שנים ואכל או חשעה מצטרפין לברכת המזון. ושאריו רחמים אין אכלים מן המנין בברכת רחבה ובשורה. והאידנא ליח לן לא ברכת שורה ולא ברכת רחבה אלא אחר הטוב והמטיב דין אמת כדמר זוטרא. יש אומרים נכרך מנחם לב אכלים. טעות הוא ב' שמכניסין ^{אמר רחבה} [דבר] שאינו מעין ברכה ומוסיפין על [ה]מטבע שתקנו חכמים בברכות ואין ^{אמר} לעולם אלא נכרך שאכלנו משלו או נכרך לאלהינו בין בחול בין בשבת ^{אמר} בברכת אכלים חוץ משמחת חתנים. שהקנו שהשמחה במעונו ואין לנו להוסיף מה שלא תקנו.

[טו:] להיכן הוא חזר

ושאילתון ג' להיכן חזר. רב זביד בשם ר' אבהו אמר חזר לראש שה
 ורבנן אמרי למקום שפסק. במאי מתוקם. האיי למקום שפסק או ד' על עד היכן ברכת הזימון רב נחמן אמר עד נכרך ורב ששת אמר עד הון וקאמר דהדר איהו ואמר נכרך, האיי למקום שפסק מרישא חזר מיכעי ליה. או דירשא ^{אמר} אחד מפסיק לשניים קאיי, לפום דאשכחן בי תריין פירושי אילין לגאונים ובענן למיקם על דעתא דמרנא.

הני תרי פירושי [איתרין] כהא מילתא ופירושא שלישי נמי איתמר בה ח'. ^{אמר} וטאי ניהו שלישי דכל היכא דמצטרך אינש להפסיק בברכת המזון מן כל אנפא בעלמא בין אחד שהפסיק לשנים ובין מן כל אנפא כדהאדר לירושלים את ברכת המזון חזר למקום שפסק. ודאקשיתון על טאן דאוקמה בעד היכן ברכת הזימון דאמרתון או הכי חזר לראש מיכעי ליה, אית ליה לפרוקי או ד' הוה חזר לראש הוה אמר נכרך שאכלנו משלו והשתא דאמרת חזר למקום שפסק לא הא[דר] מרישא. וההוא [פירושא] ו' דאמרינן לעיל טפי עדיף ו'. שו
 ובתשובות הגאונים ז"ל ח' מפרש להיכן הוא חזר בברכת אכלים קאי.

א' רייץ גיאת. וברמב"ן שם בשנוי [והיא תשובת רב פלפוי שהובאה בראש כתובות פ"א סי' י"א]. ב' [רמב"ן בחי' כתובות שמי' ח' ע"ב: ובמקצת תשובות אמרו שהוא טעות]. ויאר התשובות מענין זה בכתובות ח' ע"ב. ג' נדפסה ע"י הרכבי ב"הפלא" שנה ב', צד 76 ע"ש. והיא לרב האי. וע"י באוצר הפירושים צד 80, סי' רי"ב. ד' = א. ה' והוא "הפירוש הנכון" שבי' הרשב"א. ה' וכן פירש רה"ג באוצר הפירושים שם. ו' וכן בראבי"ה ח"א צד 110: "והראשון עיקר, וכן פירשו הגאונים". ובחדושי המאירי: "ורוב גאונים מפרשים שהוא שואל על המזון כשהתחיל ואמר נכרך שאכלנו משלו וענו האומרים אחריו ברוך הוא וכו' עד ובטובו חיינו, אם הוא חזר לראש ר"ל נכרך וכו' ושיאמר הוא הכל נכרך וברוך הוא. או הוא חזר למקום שפסק ר"ל ברוך הוא. ומסקנו בה למקום שפסק ומתחיל ברוך הוא וכו' קודם שיתחיל בברכת חוץ". ח' שבת"ל השלם סוף סי' ק"ן.

דא"ר חייא בר אשי אמר רב כל חנוטל ידיו באחרונה תחלה
הוא מזומן לברכה.

לרב נטרונאי א' וששאלתם טים אחרונים צריכין מסוכין כלן ליטול
ידיהם ואח"כ מכרך ברכת המזון או שיטול ידיו תמזמן לברכה ולאחר שיעטרו
יטול כל אחד ואחד בכיתו מפני הטורח.

כך למדנו שסנהג לסלק שלחן וליטול ידיהם כלן ב' ולכרך דקא
אמרינן א"ל ריש גלותא לרב ששת אף על גב דאיתון רבנן בצרכי סעודה
פרסאי פק[י]עין ג' [מנייכו] טפי וכו'. וקאמרינן קלה אמר ר' דחייא בר
אשי אמר רב כל חנוטל ידיו תחלה באחרונה הוא מזומן לברכה.

ומדקאמר תחילה אלמא כללון מתבעי
להון ליטול ידיהן, מיהו אי ניתא להון לכרך ואח"כ
ליטול ידיהם הרשות בידן ואימתי בזמן שלא
אכלו דבר מזהם, אבל אכלו דבר מזהם קיימא
לן ד' ידים מזוהמות פסולות לברכה, וטה הן
דברים מזוהמין שפסול אדם לכרך עד שיטול.
אמרו חכמים ה' כל שרייה קרב ע"ג. והמזבח
לקרבן אינו פוסל וכו' בהמה ועוף שאין קרבין
לגבי המזבח וחיה ודגים כלן פסולין עד שיטול
ידיו. וכשהן פסולין לכרך אין פסולין אלא כשמברכין
על כוס של ברכה אבל אם אין מברכין על כוס
אין פסולין. ואף כשמברכין על כוס של ברכה,
אבל אם אין מברכין על כוס
אין פסולין. ואף כשמברכין על
היין נמי אין פסול אלא אותו
שהוא מזומן לברכה שצריך ליטול
בידו את הכוס. והא דאמר רב
חייא בר אשי שלש תכיפות הן
תכף לנטילת ידים ברכה שנאמר
שאו ידיכם קדש וברכו את ה'
תכף לסמיכה שחייבה שנאמר
וסמך ושחט תכף לגאולה תפלה
שנאמר ה' צורי וגואלי וסמך
ליה יענך ה' ביום צרה.

א' תגיל סי' מ"ז; שבה"ל השלם סי' קמ"ט בשנויים קלים, והקצר סי' ל"ט, ותניא סי' כ"ו.
ב' סכאן עד "מיהו" חסר כתניא. ג' = בקיעין (כ"ט - ד"ט) = בקיאו. ד' ברכות נ"ג:
ה' "בשאלות כתבו שלא נקרא מאכל מזהם אלא כל דבר שאינו קרב לגבי מזבח אבל
כל שהוא קרב לגבי מזבח פסקה וזהמחה" (חדושי הסארי ספ"ח); "ויש מפרשים שכל דבר שאינו
קרב לגבי מזבח קרוי מזהם וכל דבר הקרב לגבי מזבח אינו קרוי מזהם וכדאמר בעלמ' בהמה
שקריבה לגבי מזבח פסקה וזהמחה" (תורת חבית להרשב"א בית ששי סוף שער ח'). ובחדושי
הרשב"א לחולין דף ק"ה: ויש מי שפירש. ובריקאנטי סי' פ"ה: ויש מפרשים). וכן כתב גם חב"ח
בסי' קפ"א ע"ש. ועי' עוד בתועפות ראם על השאלות. ו' נ"ג ע"ב. ז' מ"ב ע"א.
ח' שאלות סי' נ"ד ע' יתרו. ועי' עוד לקמן לרף נ"ג ע"ב.

שח אבל רב האי משם גאון א) פירש דהא דאמרי' הכא שהם מצוה משום קדושה היינו למכרך לפי שמוכיר את דשם צריך ליטול ידיים קודם שיכרך אבל נטילת האחרים אינה משום קדושה אלא מפני הסכנה בלכד ואם רצו אין נוטלין קודם ברכה.

[סו.] חכי אמר רבי יוחנן אין מכבדין אלא ... בפתח הראוי למזוזה.

שם ולכבד ב) בני אדם אלו את אלו. אם הם פתחים הראויין למזוזה, צריכין לכבד בין בכניסה בין ביציאה, ואם יש אדם גדול ביניהם כיון שנכנס לפניהם, או שיצא לפניהם ג) הבאים אחריו אינן צריכין לכבד זה את זה.

שי ת"ר אין עונין לא אמן חטופה ולא אמן קטופה ולא אמן יתומה. רב כהן צדק י) [גאון] אמר חייבין הצבור להקשיב ולשמע כל ברכה מפי החזן ואח"כ יענה אמן, כ"י כל העונה אמן ולא שמע את הברכה היא אמן יתומה ז) חטופה שחטף וענה אמן קודם שתכלה הברכה מפי המכרך. קטופה שפסק אמן שני חלקים. תשובה לרבינו האי.

שיא מי ח) ששמע רבים מישראל שאומרים אמן וחזקתן שאין עונין אמן אלא אחר ששמעו הברכה כתקנה, אין חוששין לאמן יתומה, וכששמעו מהם קדושה רשאי לענות עמהם וכן קדיש וברכו, אבל ודאי אם שמע יחיד שאמר אמן ולא שמע הברכה יש דשש לאמן יתומה ואינו רשאי לענות אמן עמו, עכ"ל. והגאונים ט) כתבו דאפילו יצא כבר ידי אותה ברכה לא יענה אמן יתומה. אילו מייתי לי ארדיליא וגחיליא לאבא מי לא אכלינן.

שיג פיר' י) ארדיא כמהין. טראין יא) הדברים שהיה שמואל מתאוה להן וכן גוזליא לרב.

א) הרא"ש ספ"ח. ובתוס' הרא"ש: רב אחא משבתא גאון. וכן בשו"ת הרשב"א חלק ז' סי' קל"א. ועי' בתר"י. והוא שכ' האגור (סדילקאב) 21 ע"א: "ומצאתי בשם... וכי"כ רב האי גאון". ב) ח"ג סי' מ"ז: לרבינו נחשון גאון. והובאה בברכי יוסף ליו"ד סי' רמ"ב בשם: תש"ג כ"י סי' רס"ט. וכן אסימן בכתב-יד ר"ד סימון. ג) "וחייב להקדימו לכל אדם בכניסה ויציאה" (במד"ר סי', י"ז), ולא כהספרי פ' דברים ומס' ד"א זוטא סי' ש"ב, בכניסה הגדול קודם וביציאה הקטן קודם" (עי' ר"י ניסנבוים בהמאסף תלפיות כרדיוטשוב תרנ"ה צד 8-105). ד) תשובות הגאונים הקצרות סי' רס"ח. ה) חייבין, עיין גנוי-קדם ב' 39 הערה 1. ו) ערוך ערך, "אמן" עפ"י הכ"י שלי; אמר ר' צדוק (תשב"ץ הקטן סי' ר"ן. ובבוא"ח סי' קכ"ד). והשוה אוצה"פ סי' ר"כ. ז) ע"כ בתשב"ץ ובסור. ח) בכ"י לסור או"ח סי' קכ"ד: כתוב בא"ח (ומכאן בדי"ח על הרא"ש לברכות פ"ז אות מ"א). ולא מצאתי זה שם בדין עניית אמן. ט) שלמי הגבורים. ומה שכ' שם בלשון ריאז' להפך: "ואומרים הגאונים" הוא מדברי רבי' נסים, האשכול ח"א 28 ואו"ז ח"א סי' קצ"ג. ועי' עוד במגילת סתרים, הצופה לח"י שנה ז' 21-25. י) ערוך ערך, "ארד". יא) כ"ה בשני כ"י רי"ל (ובשאר נוסחאות: נראין). ומראין הדברים מצוי הוא ביחוד בתשובות רב האי גאון. ונראה כי קטע הוא מאחת מתשובותיו.

[סז:] ואמר ריב"ל תשעה ועבר מצטרפין.

שאלו א) מקמי רב נטרונאי גאון.

שיר

ותו ששאלתם מהו לסמוך על דברי ריב"ל בשעת הדחק ויצטרפו ט' ועבר. אין הלכה כריב"ל, ואין אנו עושין כמותו. ועוד השתא עבר משוררר ולא טב"ל אין אנו מזמנין עליו בויסון דרבנן דתנן ב) נשים ועכדים וקטנים אין מזמנין עליהם. ואמרין פשיטא דאין מזמנין ואמרין איצטריך מחניתין לעבר שטל ולא טבל וקטל כי דא דאמר ר"ח בר אבא אר"י לעולם אינו גר עד שיטול ויטבול לצרפו עם תשעה בתפלה דגמרינן לה תוך תוך לכל דבר שבקדושה לא יהא פרוצ מעשרה עבר מבעיא, ועוד בפירוש ג) שמענו מרבתינו ד) שאיר"ו שמועות של ש"ש שאכלו כארצות כגון תשעה ועבר וארון שנים ושבת וקטן פורח וקטן היודע למי מברכין אינן הלכה, ואין עושין מעשה כמותן.

והא ה) דאמר תשעה גראין כעשרה מצטרפין אין הלכה. היא וכל הלין שמועות רש"ש תשעה וארון ושנים ושבת ושני תלמידי חכמים חמהדין זה את זה בהלכה וקטן היודע למי מברכין ואביי ורבא בר י) תנן הווי יתבי קמי' דרכה אמרו (ס"ח) הלך ז) כולחון שלא כהלכה אינן, לית הלכתא כוותהון אלא בעינן שלשה לנכרך, ועשרה כמותן לכרך בשם, וכן לתפלה וכולן עד שיהיו בני שלש עשרה שנה ויום אחד.

כתב ח) שר שלום גאון דרב נחמן וכל הנך בשלשה שאכלו אינן הלכה אלא צריך ככולן שיהיו בני י"ג שנה ויום אחד.

[סח:] דאמרי אינשי בוצין בוצין מקטפי ידיע.

והא ט) דאמר להו רבה לאביי ולרבא בר רב חנן דשאלת היכי גרסי רבנן בוצינא מקיניה ידיע, או מקוטניה, ומאי פירוש.

לא הכין גרסינן ולא הכין. אלא אית דגרסי מקוטפיה ידיע ואית דגרסי מכניה ידיע, ותרויהו עולין לטעם אחד. ומשל הוא זה שסצוי בלשון ארמי חרבה קישות מעיקרה ידועה מרה היא או מתוקה. מאן דאמר מקוטפיה מדוכתא דקטפין לה מיניה. ומאן דאמר מכניה מן הכן שתחתיו ב) בשעה שקוטפין אותו כסימנין שיש לעובדי אדמה שיודעין אם מרה היא אם מתוקה.

א) סדר רב עמרם השלם ח"א צד קמ"א ורפ"ס ווארשא י"א ע"א מחזור ויטרי סימן ל"ב צד 23; תשרי ח"ב צד 22; שבח"ל סימן ט' וחקצר סימן ג'. ב) דף מ"ח ע"א. ג) מכאן ואילך גם בהאשכול תוצאת אלבק צד 41 ע"יש. ד) רב משרשיא ורב שר שלום, ע"י אוצר הפירושים צד 81. ה) ח"ג ס' קכ"ד. ו) צ"ל: בר רב, כמו לקמן בס' ש"ז. וע"י הגהות ד"ס. ז) כ"ח בכ"י ר"ד סימון: הלך = חנך. וכן באגרת רשיג נוסח צרפתי צד 20 שורה ג'. ח) המנהיג דף כ' ע"ב ס' ע"ח. ט) תגי"ח ס' שצ"ח. י) וכן: והוא דהוא בכ"י ו' (ברכות נ"ז). על כנס במקום במחבר (רש"י). וע"י ערה"ש סוף ע' "כן" א'.

א"ל לאו את קא מוקרת לי אלא אורייתא היא דמוקרא לי
דכתיב סלסלה ותרוממך תכבדך כי תחבקנה.

הוצרכנו א) לתשובת אדונינו בפסוקים שמצינו בתלמוד ואינם במקרא
וכמוזמה חס ושלום שמכחישין זה את זה וכתבנו מהם אילו ב' לידע מעמן
בחן, אחר בברכות סלסליה ותרוממך בנגידים ב) תושיבך אל תיקרא בנגידים
אלא בין נגידים ולא מצינו בלתי תכבדך כי תחבקנה ועוד גרסי' כסגילה ג)
דיקא נמי דכתיב ויחזק אסא ובכל המקומות לא מצינו בלתי ויכן ד). יבאר לנו
אדונינו תשובתם יפה יפה.

דע שלא היו חכמי' מועין בפסוק שהרי משניותיהן כמה מורח הם יגיעים
שלא תתחלף משנת חכם זה במשנת חכם אחר וכל אחד ואחד מדקדק לוטר
בלשון רבו וכל שכן דברי תורה ומקרא אלא שאתה צריך לעיין בכל דבר
שיסתפק לך כי צד עיקרו אם טעות סופר הוא או שיטפא דתלמידאי תרביצאי ה)
שלא היו בקיאים או דבר שנאמר בתרסילה שלא כתורת פסוק. ודברים אילו
ששאלת פשוטים, תחילה שר' שמעון בן שטח בשעה שישב בין המלך והמלכה
וא' לו המלך קא חזית מאי יקרא קא עבידנא לך א' ליה שמעון בן שטח לא
את קא עבדת לי אורייתא היא דקא עבדא לי רב' סלסליה ותרוממך תכבדך כי
תחבקנה כך אנו גורסין הפסוק כולו וגם כך הוא כתוב בנוסחאות שלנו הפסוק
כולו, ואחריו אנו אומרים בין נגידים כלומר שזה פתרון זה ואנו לא גרסנו אל
תיקרא בנגידים אלא בין נגידים אע"פ שיש בחכמים מי שגורס כן אפילו לדבריו
אין זה פסוק אלא מדברי בן סירא. ואל תתמה שדרשנו אותו שהרי רחמים
דורשין אפילו לשון הדיוט באותן הלכות דמפרשן בראש פרק המקבל י) ר' מאיר
ור' יוסי ור' יהושע בן קרחה ור' יהודה והילל הזקן באותה שמועה דראש
המקבל וגם חכמים אחרים דורשין לשון הדיוט כל אחד כמה שמפורש טעמו.
וכן היא השמועה א' ליה לא את קא עבדת לי יקרא אורייתא היא דקא עבדא
לי יקרא דכתיב סלסליה ותרוממך תכבדך כי תחבקנה ובנגי' תושי' אל תיקרא
בנגי' אלא בין נגידים ולא א' שכך כתוב אלא אחר הפסוק התחיל דברים
אחרים כלומר שאף במשלי רחמים הרי אמור כן ויש לדורשו כן. ואשר
כתבת דיקא נמי דכתיב ויחזק אסא גם זה אין אנו גורסין כן אלא כך היא
השמועה א' ר' יהושע בן לוי א' ר' לוד ואונו וגיא החרשים מוקפות חומה
מימות יהושע בן נון והני יהושע בננהי והא אלפעל כננהי דכתי' ז) וכני אלפעל
עבר ומ' ושי' הוא בנה אונו זאת לוד וכנתיה אמר ר' אלע' בר' יוסי הללו

א) תגיק סי' ע"ח, ונעתקה ע"י כ"י ברלין [ע"י ס' השנה פפרים ח"ב, צד 281]. והיא
שאלת רב נסים מרב האי. ב) ע"י בהגהות ד"ס. וב"ק צ"כ: תוס' ד"ה משולש. ג) דף ד' ע"א.
ד) דה"ב י"ד, ה'. ה) ע"י דה"ר ח"ג צד 228. ו) כ"ס קיד ע"א. ז) דה"א ח', י"ב.

סוק' חומת מימות יתושע חרוב בימי פלגש בגבעה ואתא אלפעל כננתי אתא
 אסא שפצינהי זהו סוף השמועה וכן אנו אומרין. ועוד חרי נוסחאות ישנות
 מצואות לפנינו כאשר פירשנו אבל בדקנו על זה שכתבת וראינו שיש בשיטפא
 דגרסאי מי שטעה וא' ותסברא אסא כננתי דכת' ויתוק אסא ערי בצורות ביתודה
 ואין הפסוק כן כדרך טעיות הרכה שמצויין בשיטפי דתרכיצי וכל שכן של אותן
 גרסאי שככפרים א' שלא היו בקיאין במקרא וכיון שטעו מעיקרא ואמרו ויתוק
 ופרקו דאתא אסא שפצינהי כיון דאקו ליה לפירוקא הנהו תלמידי מן טעותהו וארוחו
 הרין מיטרא מדעת לבם כמדומין הם שמתזקין את הפירוק ודאי אילו היה הפסוק
 כטעותם דוקא לפירוקין אלא שאינו כן דרכנן דווקני ומי שמעיינין בשמועה ואינן
 גורסין והולכין שיטפא בעלמא ויכן קרו מעיקרא ולית להון לסידק מיניה מדעם.
 [סח:] ובשבת מתחיל בנחמה ומסיים בנחמ' ואומ' קדושת היום באמצע.

שיש

... (ב) או יאמר רחם על ישראל או רחם על ירושלם ולעולם יתחם
 בונה ירושלם, והוא נחמה, ואין הפרש בזה בין שכתוב ומועדים וראשי חדשים
 ושאר ימים אבל הוצרך להזכיר זה [בשבת] לסבת קדושת היום כמו שנאמר
 בשבת ורצה והחליצנו זכמועדים וראשי חדשים יעלה ויבא, מפני שיש בזה
 מחלוקת בשבת פותח בנחמה ומסיים בנחמה ואומר קדושת היום באמצע. ר'
 אליעזר אומר רצה לאומרה בנחמה אומרה בכרכת הארץ אומרה, בכרכה שתיקנו
 חכמים אומרה ותכמין אומרין אינה אומרה אלא בנחמה בלבד, וההלכה בזה
 כחכמין, וכמו שהוא המנהג אצל כל ישראל והורנו שהוא פותח בדברים מעין
 הברכה ולא מענייני שבת וחומת כחיתמת הברכה לא בכמו ענייני שבת [וזכרון]
 השבת יבא בתוך הדברים כמו שעושים [עד היום] ודינו כמועדים וראשי חדשים
 כמו דינו בשבת וזה מפורסם, ושמו שברת בהכרייתא למשל, וכבר באר זה
 מחבר ההלכות וזה בראש גמ' שלשה שאכלו, והוא הו' מן ברכות.

שכ

וביו"ט ג) שחל להיות בשבת בכרכת המזון
 צריך להזכיר החליצנו ויעלה ויבא כא"א בפני עצמו
 ואומר החליצנו תחלה ואח"כ ד) יעלה ויבא מפני שתדיר
 ושאינו תדיר תדיר קודם ובין בריח ובין בחולו של מועד
 שחל להיות בשבת אומר בתחלה רצה והחליצנו ואח"כ
 אומר יעלה ויבא וכך מנהג בשתי ישיבות.

א) „ונראין הדברים שבתחלה אנשי כפרים לא הוו דייקי במקרא“ (לשון רב האי
 ערוך ע' עפר ב'). והם: „גיתאני“ (העתיים סוף 257), או: „גיתאפי“ (תגיה 103, שורח יד).
 ב) קהלת שלמה עמ' סי' נ"ז, חרגום מערבית (ערבית בצד צ'). ועי' ח"ג אספמא 69
 הערה ע"ד, ועי' גם בראב"ן אלבק סי' קפ"ו הערה ב'. ג) ח"ג סי' קל"א: „לרב צמח גאון זצ"ל“
 [ובסדר רב עמרם השלם ח"א, קפ"ד ע"ב]. והוספות ותקונים לסדריע (מרכס) צד 10 סתם.
 ד) ככ"י ר"ד סימון סי' שני"ג: ואחריתו. ה) תגיה בס' ו'.

[מס.] רבי אומר אין חותמין בשתים.

שכא (כך א) אסר רב נטרונאי גאון ז"ל בלילי ימים טובים שחותמין ברוך אתה ה' פורס סוכת שלום עלינו ועל עמו ישראל מנחם ציון וכונה ירושלים אסור לחתום כך, שכך אמרו חז"ל ר' אומר אין חותמין בשתים.

[מס:] בעשרה אומר נברך אלהינו.

שכב (והכי ב) אמרו משמיה דמר רב ניסי ג) בריה דרב שמואל דכר הוו בי עשרה ההוא דמומין צריך למימר נברך אלהינו שאכלנו משלו ולא סבעי למימר לאלהינו מיט משום דכתיב שירו לה', גדלו לה', וזכרו לה' בלמיד. וגבי ברכה אשכחן דכתי' ברכו את ה' ויברך דוד את ה', ברכה בלמיד לא אשכחן, וכן הלכה ד).

[נא.] ת"ר ו' דברים נאמרו באספרגוס וכו' ורק אחריו ואין סומכין אותו אלא במינו.

שכג (ושאלו בשאלות ה) אספרגוס שאמרו חכמים סומכו במינו והתניא סומכו כפת ומשני הא בדחמרא הא בדשיכרא, הי מינייהו בדחמרא והי מינייהו בדשיכרא, דק אחריו לוקה והתניא לא רק אחריו לוקה, הי מינייהו בעי רקיקה. אספרגוס של יין סומכו במינו ביין, ושל שכר סומכו כפת אספרגוס של יין רק אחריו לוקה ושל שכר לא דק אחריו לוקה.

שכד (ושש' ח) מאי אספרגוס דתנן (נדרים ו', י) נדר מן הכרוב מותר באספרגוס וכן כוס של אספרגוס. גופה שלמלה עצמה מה הוא.

כך שמענו כי עיקר אספרגוס כמיני דשאים הוא וישנו בארץ ישראל. ואמר מר רב סעדיה גאון ז"ל כי נקרא אצפראג. ודע כי יש בכרוב דבר עגול כדור והוא הנקרא אספרגוס שאמר גאון כי הוא בלשון ישמעאלי אצפראג. ובלשון פרסי קוראין לכל דבר עגול כדור אספראיא. וזה שבכרוב כך נקרא בלשון פרסי. ומטילין ממנו בתוך היין ובתוך השכר כי יש בו כוח שמונע מן השכרות. וזה כתוב בספרי רפואות כי יש בכרוב כוח שמונע מן השכרות. והיו הראשונים עושין ממנו יין ונקרא שראב אלכרוב. וגם היין והשכר שניתן בו אספרגוס היו רגילין לקראו אספרגוס סתם.

א) סדרע מ"ג ע"א. והשלם ח"ב צד 258. ב) סדרע השלם ח"א קפ"א-קפ"ב. ובהוספות לסדרע (מרכס) צד 8; הפרדס לית' עמוד ג'; ד' ווארשא סי' צ"ג והוצאת עהרנרייך צד ק"ץ; לק"ס סוף ענין ברכות; סדור רש"י 346; מח"ז צד 32. ומקוצר בהאשכול הוצ' אלבק צד 73. ג) יוסי (לק"ס); דרב ביבי (מח"ז). ד) „וכבר חשבו קצת חכמי התלמוד כי לשון ברכה לא יתעבר בלמיד בעבור מעוט מה שימצא ממנו במקרא ומנע בעבור זה לומר בברכת חמון נברך לאלהינו בלמיד אע"פ שהלמיד כתובה בו במשנה (עי' הגהות ד"ס) אמר ברכה בלמיד לא אשכחן. והסכים לדעתו בזה וזלחו מראשי החכמים ואמר: וכן הלכה“ (הרקמה לריי בן גנאח צד 13 ע"ש שהביא בנגוד: ויברכו העם לכל האנשים, נחמיה, י"א, ב'). ח) ערוך, ערך אספרגוס. ו) תג"ק סימן י"א. ז) = וכו'. ח) תג"ה סי' שצ"ט, ע"ש 374. והשוה אוצר הפירושים צד 86 סי' ר"נ וערה"ש ע' אספרגוס.

ודברי התלמוד מראין כענין הזה ששמענו כדתניא ששה דברים נאמרו באספרגס וחד מיניהו סומכו בטינו ותניא סומכו בפת ואמרינן עלה לא קשיא הא בדחמרא הא בדשכרא. דאלמא אתר ששותהו אוכל מטינו לסמוך את לכו. וכבר שמענו כי הכרוב אתר ממני אספרגס. וכיון שזה שליין יש מטינו מאכל מראין דברים כי הוא ששנינו שהכרוב מטינו. והמשקה גופו נקרא אספרגס ממהוא מעשה דעשרה יוחסין א) דאמר ליה רב נחמן לרב יהודה שאמי מר אנכאג אמי ליה מי סאני אספרגס דאסור רבנן או אנפאקא כדאמרי אינאשא.

[נא:] יהב ליה כסא דברכתא לרב נחמן.

ורתוב ב) שאלו קמיה [דרב יהודאי גאון] המכרך ברכת המזון מהו שיטעום מכוס. ואמר (ליה) אי ניתא ליה ליתכיה לבעל הבית ולא ליטעום מיניה (אלא) לשתייה בעל הבית ולא בעי לכרוכי עליה בורא פרי הנפן ג).

ב"ש אומרים גר ומזון ובשמים ותבדלה.

איכא ד) סרבוותא סיד דהאי מזון דקתני במתניתין ברכת המוציא היא ה) ושמיעה ליה מהאי מתניתין דמבדלינן אריפתא ו) וקא מוקים לה למתניתין במוציא ליו"ט דכיון דבעי למימר קידושא אריפתא משלשל לה להבדלה אבתרה. והאי דאיצטריך ליה למימר הכי משום דקשיא ליה ההיא דאמימר (פסחים ק"ז) דאיכלע לבי רב אשי ולא הוה להו חמרא לאבדולי וכת שות. ומשום הכי איצטריך לאוקמא להא מתניתא במוציא שבת ליו"ט וקא מוקים להא דאמימר בשאר ימות השנה כי היכי דלא תקשי ליה ההיא דאמימר.

והיכא ז) דסיקלע יומא סבא באפוקי דשבתא. מאן דלית ליה חמרא טברך ברישא המוציא וחדר אשר קדשנו כמצותיו ושהחיינו וכד חזי נורא טברך בורא מאורי האש אבל המבדיל לא לימא דכי תקינו רבנן הבדלה על חמרא תקינו, וכן רבנן דאמר מבדלינן אריפתא כדרכא ח) השתא הבדלה בלא כוס מבדלינן במקום דצריך למלאכה, על שיכרא מבדלינן במקום דלית חמרא ט) הכא נמי לקדושי קא מכין וסדר ברכות קא סדר י).

מצאתי יא) בפר"ח דהכי פסק מר רב יהודאי גאון כל היכא דאיכא קידוש יומא מקדש אריפתא אי נמי קידושא והבדלה בהרי הדרי דהיינו מוצ"ש וכניסת יו"ט ראשון או יו"ט שני ולית ליה חמרא מקדש אריפתא אבל הבדלה גרידתא לא מבדלינן אריפתא יב). ומר רב צמח גאון אמר בה טעמא

א) קדושין ע"י ע"א. ב) חשיר ח"ב צד 5. ותגיל סי' מ"ה צד 19 בשנויים. וע"י ברא"ש ברכות ע"ז, סי' כ"ז. ג) ע"י לקמן 117 סי' של"ז ופור או"ח סי' ק"צ. ד) הרי"ף ע"י. ה) מקצת הגאונים כתבו בה דברים זרים" (חדושי המאורי צ"כ עמ' ג'). ח) "ומעמיד המטנה במי שאין לו יין כלל... שמסדר אותם כולם על השת בשעת המוציא" (חרי"ו); "שלא הזכר במשנתנו יין" (המאירי). ו) [ע"י ריציג שם: "שנשמע מדברי רב האי כפירוש ברכות שמבדילין על חמ"ל". (ז) הג' ד"ו י"ג ע"כ: "פסק". ומשם בריציג ח"א צד י"ד, ובה"ג אספמ"א 47-8 בשנוי גדול ע"י. ח) בה"ג כך הגי': כדרכא. וצ"ל: כדרכא — מק"ו. ט) אבל בה"ג אספמ"א, צד 45: "ושדרו לן סמתיבתא דאין הלי' כאמימר" (שהבדיל אשכרא). י) "וכך חורו כל הגאונים" (ריציג שם). וע"י לעיל סי' ר"ד ור"ה.

יא) ראב"ן סי' קפ"ט. יב) מכאן נראה שגם דעת ר' יהודאי גאון דוקא במוציא וכניסת יו"ט יחד אפשר להבדיל על חמ"ל. ובשבה"ל סי' ל"ה כתב: "אבל קמאי... סבירא להו דהבדלה נמי על הפת וכן מצאתי לרב יהודאי גאון ז"ל ולבעל הדברות" (ע"י העמוד לכוב ח"ב נ"ג ע"א). אבל בשבה"ל השלם סי' ק"ל נשמט שם רב יהודאי מכאן.

שכשאר ימות השנה אין מבדילין על הפת שאין דומה קידוש להבדלה מפני שקידוש א"א שלא לסעוד דאמרי' אין קידוש אלא במקום סעודה וכיון ששלחן קבוע וסעודה קבועה לילי שבת ולילי יו"ט וא"א שלא לסעוד מקדש על הפת. אבל מוצ"ש אינו שלחן קבוע דאי בעי אכיל ואי בעי לא אכיל לא מבדיל אריפתא. והילכתא אין מבדילין אריפתא.

שכח

ד'הכ"א) אמר רב עטרם ריש מתיבתא אין מבדילין על הפת כל עיקר מה טעם שאין דומה הבדלה לקידוש מפני שקידוש אי אפשר לו שלא לסעוד דקאמרינן אין קידוש אלא במקום סעודה וכיון ששלחן קבוע וסעודתו קבועה ואי אפשר ב' לו שלא לסעוד מקדש על הפת אבל במוצאי שבת כלום שולחנו וסעודתו קבועין ופת מוחקנת לפניו שנוטל פת ומבדיל עליה הילכך אין מבדילין על הפת וכך מנהג כשתי ישיבות ג) אבל יום טוב שחל אחר שבת שיש קידוש והבדלה ואין לו יין מבדיל על הפת ושפיר דאמי וכך אמ' בה טר' יצחק ד) גאון מאור עינינו זצ"ל - טעם אילו עמדה [ה]לכה כדשלח ליה אבא אבוה דשמואל לר' ילמדינו רבינו [סדר] הבדלות היאך שלח ליה כך אמ' [ר' ישמעאל ברכי יוסי] משם [אביו] שאמ' משם ר' יהושע בן חנניה נהייק [נר הלב] דלה יין קדוש [אמ' ר'] חנינה משל דר' יהושע בן חנניה [למלך] יוצא ואפרכוס [נכנס מלווין] את המלך ואחר כך יוצאין לקראת אפרכוס [שזה הוא שבת זה הוא (יו"ט) ה] וכיון שהבדלה קודמת וקיימא לן דאין מבדילין על הפת [אסור להב] דיל על הפת אבל י) בשבת ולמחר יום טוב [עכשיו שאמ' חכ' היכא דאיכא זמן היכי עכיד אמ' אביו [יקנה' ורבא] אמ' יקנה' והלכתא כרבא כיון שקידש [אומר תרחילה נעשה עיקר] קידוש על הפת והבדלה כטפילה [ומבדילין על הפת] עם קדוש.

של

והכ"ז) אמר רב האי מנהג נוהג ח) עד השתא היכא דאיכלע ליל יו"ט כמוצ"ש דמקדש אריפתא ליכא דפליג דמבדיל אריפתא כיון דסוגין כרבא דאמר יקנה' וקדוש עיקר ותחלה ובתרא אבדלחא אבל אפוקא שכתא לחולא לא מבדילין אריפתא ואי אבדיל שליחא דצבורא על הכוס כבי כנישתא כל דהוה התם נפיק ידי תובתיה. ו(כ)דתנן כשיא נר וכשמים ומזון והבדלה וכה"א נר ומזון בשמים והבדלה ותניא אר"י לא נתלקו ב"ש וב"ה על המזון בתחלה ועל הבדלה שכסוף, ההיא בטיסב ואוכל חשיכה לו [ב]מוצ"ש ואין שם

(א) סדר'ע ל"ב ע"א. ובריי"ץ גיאת ח"א צד י"ד. (ב) מכאן ועד הסוף מכ"י פטרסבורג, אספת אנכונים 922. ומושלמת עפ"י סדר'ע ושכח"ל. והתשובה בשלמותה עם הוספה (מאותה כנראה) באמצעותה בשכח"ל סי' ק"ל, ובהקצו סי' ל"ה. (ג) ע"כ בסדר'ע כאן, ומכאן והלאה בסדר'ע מ"ב ע"ב. (ד) = צדוק, עי' אגרת רש"ג 114 הערה 22. וראבי"ה ח"ב 147. (ה) הטוקא מובא בכ"י בני חיימי ובסרע"ג: מלוין את המלך וזו היא שבת ואח"כ יוצאין לקראת אפרכוס וזו היא יו"ט. (ו) צ"ל: אפילו. (ז) ריי"ץ גיאת ח"א צד י"ד. (ח) [תקונים שכסוף ח"ב].

אלא כוס אחד מברך עליו בהמ"ז ומבריל וכדתניא (נ"ב.) הנכנס לביתו מוציא שבתות מברך על היין ועל המזון ועל הבשמים ואח"כ אומר המבריל ואם אין שם אלא אותו הכוס מניחו לאחר המזון ומשלשלן כולן לאחריו א).

ובית הלל אומרים מברך על היין ואחר כך מברך על היום שהיין נורם לקדושה שתאמר.

שלא ואמר ב) מר רב נטרונאי כסדר הזה מקדש [אומר] ויכולו וכל הפרשה (ואם אין לו יין) מברך בפה"ג ואח"כ מברך על היום... ואם אין לו יין מקדש על הפת ובמקום בפה"ג אומר המוציא.

שלג ואמר ג) מר רב צמח מקדש על הפת במקום שאין יין, הכיצד בפסח מקדש ואינו אוכל עד שיסדיר את הפסח ואח"כ אוכל, ואי כשבת אומר ויכולו והמוציא ואינו בוצע עד שיאמר אשר קדשנו ואוכל.

שלג והבינו האיי אמר ד) בשעה שאין יין וצריכין לקדש על הפת מברכין על הפת תחילה ואח"כ על היום, ודאי שהפת גורמת לקידושא שתאמר ואין מקדשין על הפת אלא במקום שאין יין ה).

שדר ואמר ו) מר רב האי כך היו הראשונים נוהגין לענין קידוש היו מתזרין וטורחים הרכה להביא יין שראוי לברך עליו בורא פרי הגפן והיה אצלם מצוה שראויה לחזור אחריה ואם אין להם היו מקדשין על הפת בשבתות וי"ט חוץ מלילי הפסח לפי ששנינו לא יפחתו לו מד' כוסות של יין ואפילו מן התמחוי והיו רואין לקדש על הפת יותר משאר מיני שכר שמברכין עליהם שהכל נהיה בדברו ז).

שלה שאילו ח) מקמיה דר' יהודה מאי שנא גבי הכדלה וקידושא דלעולם מברכין על היין תחלה ועל של ברכת המזון לכסוף.

והשיב. דלא דמי דברכת המזון סילוק אכילה הוא ולכך [מברך תחלה]

בברכת המזון שכבר ניזון ולכסוף מברך על היין דברכה טעונה כוס ומאחר

דכוס כידו צריך לברך על היין דנהנה הוא ט). אבל יין של קידוש והכדלה

הוא תחלת המעשה ויין נורם לקידוש שיבוא.

א) בבאור זה גופו למשנתנו משתמש גם הר"ף להוכיח שאין מברילין כלל אריפתא גם כירט שהל' במוציא [ועיי' ריצ"ג שם: ואע"פ שנשמע מדברי רב האיי בפירושו ברכות שמברילין על הפת חרי הורה בכמה (כצ"ל) תשובות לאחר כך שאין מברילין עליה כלל. ולי"ג שיש כאן חסרון בדברי ריצ"ג, ומן "וכדתנן" דברי ריצ"ג הם]. ב) העתים 204, ובקצרה בריצ"ג ח"א צד ה'. ג) העתים שם. ובאיי-הים לשע"ת סי' קי"ח מתשובות הגאונים כ"י. ד) איי הים והעתים. ובקצרה ברי"ן גיאת שם. ה) ע"כ שם. ו) העתים 203; שע"ת סי' קמ"ז. ומשכח"ל הקצר סי' ס"ח נראה שהסימן הקודם וסי' זה ענין אחד הוא שכי' ותירץ רבינו האיי גאון ע"ש. ז) "וכתב ר"ש בן חשני דעבדו רבנן תקנתא דלא יקדש כלל כי היכי דלהדר על יין" (שו"ת בשמים ראש סי' קמ"ו. והובא באיי הים לשע"ת סי' קי"ז). ח) מס' הניר כ"י אוכספורד 2696 כתוב על הגליון של סדור מנהג צרפת כ"י שוח"ה H. 443 בסמינר בניורק. ט) רשום שם על הגליון "כ"י אוכספורד: דבה[מ"ז] סיום הוא".

[נב.] והאמר מר המברך צריך שיטעום.

של (ואמר א) מר רב האי הכין סברי רבנן
 כוס של ברכה צריך שיטעום בין טעים המברך
 בין טעים ליה אחר שפיר דמי.

ואמר מר רב מתתיה כוס של חתן וכלה אמור רבנן או שיטעום
 אותו המברך או טועמו אחר שפיר דמי.

וטעום מר רב יהודאי אמרו כוס של מילה אבי הכן שתי ליה
 ואי טעים מברך שפיר דמי.

של (כוס ג) של חתן וכוס של מילה אם טועם ממנו המברך מלא לוגמיו כך מצוה מן
 המוכתר ואם אי אפשר לטעום ממנו כיון ששותין אותו חתן וכלה או אמו של תנוק יצא ידי
 חובתו אע"פ שלא טעם ממנו המברך ואינו מוציא שם שמים לבטלה.

של (וכוס ד) של חתן וכלה המברך צריך לשתות ממנו
 אם מקפידין עליו יטיפו ממנו טעם וכך מצוה מן
 המוכתר מפני שכירך עליו כפה"ג. ואם יש בני אדם
 שמקפידין אי נמי הוא שאינו מקבל עליו לשתות מטה
 שטעם ממנו אחר אין בכך כלום אלא שותין אותו
 חתן וכלה וכן כוס של מילה אם אין מקבלין עליהם
 מחמת אנינות הדעת שותה אותו אמו של תינוק (ה)
 ולמה אמו מפני שנאמרה עליו שירה ובקשו ציבור
 רח' על התינוק ועל אמו כמו שרגילי לומי' כשם שהכנסתו
 לברית כך תכניסנו לתורה ולחופה ותשלח אסוותא (ו)
 ואמו חולה היא וצריכה לרחמי ולרפי' לכך שותה אמו.

אבל לשופכו לאותו כוס ולאברו אי אפשר לעשות כן שכיון שברכנו עליו
 בורא פרי הגפן אמור לאברו וטעון שתיי'. ומנין שכיון ששתה אדם אחד את
 הכוס יצא ידי חובתו אע"פ שלא טעם ממנו המברך שכך אמרו חכמים (ח) אם
 רבינא כי הוינן כי רב הונא איבעיא לן מהו לומר זמן בראש השנה וכו' והיכ
 כיון שמזמן לזמן קאתו אמרינן או דילמא כיון דלא איקרו רגלים לא אמרינ'.
 וקאמר בסופא תינת בעצרת וראש השנה דאיכא כוס דאמרי' זמן על הכוס ביוה"כ
 דליכא כוס היכי נעביר נימא זמן על הכוס של בהמה דמעודה המפסקת בערב
 יוה"כ כיון דקבליה עליה ליוה"כ ואמר שהחיינו וקיימנו לזמן הזה איתמר עליה ההוא

(א) ריצ"ג ח"א, צד ח'. (ב) הקדם שנה ב' 87. (ג) גמרים סי' קכ"ג. (ד) ח"ג סי'
 קי"ח: לרב צמח גאון וצ"ל. והתכן בשבט"ל 54 סי' ע"ג ובהקצר סוף סימן י"ח, בשם: „ובדברי
 הגאונים ז"ל מצאתי". (ה) מכאן ואילך גם בסדר"ע נ"ב ע"ב, והשלם ח"א ר"א עד: לכך
 שותה אמו. (ו) ע"י בונדוי: סדור רס"ג, 23 ומשיכ ר"א אפסוביצר בראבי"ה צד 360 וצד 413.
 (ז) ח"ג אפסמ"א, צד 46. (ח) ערובין מ' ע"ב.